MEDDELANDEN FRÅN EKONOMISK - HISTORISKA INSTITUTIONEN
VID GÖTEBORGS UNIVERSITET
14

KIRUNAGRUVORNAS ARBETSKRAFT 1899–1905

REKRYTERING OCH RÖRLIGHET

AV

MARTIN FRITZ

GÖTEBORG
1969

MEDDELANDEN FRÅN EKONOMISK - HISTORISKA INSTITUTIONEN
VID GÖTEBORGS UNIVERSITET
14

KIRUNAGRUVORNAS ARBETSKRAFT 1899–1905

REKRYTERING OCH RÖRLIGHET

AV

MARTIN FRITZ

GÖTEBORG
1969

Tryckt med anslag från Statens
råd för samhällsforskning

GÖTEBORG 1969
ELANDERS BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

I. INLEDNING

Sveriges riksdag fattade år 1898 beslut om att bygga järnvägen Gällivare-Kiruna-Riksgränsen i statlig regi. Norska staten förband sig samtidigt att ombesörja linjens fortsättning till Narvik. I januari månad år 1903 kunde det första fartyget lastat med Kirunamalm lämna Narviks hamn.

Alltifrån år 1899 pågick vid Kirunagruvorna ett intensivt förberedelsearbete för gruvbrytningen. Det var framför allt fråga om ett omfattande jordschaktningsarbete för att frilägga malmen för den kommande dagbrytningen. Såväl för detta arbete som för själva gruvbrytningen erfordrades en mycket stor arbetsstyrka, eftersom Kirunagruvorna i ett slag skulle bli Sveriges största med en årlig produktion på ca 1 milj. ton järnmalm och en av landets största arbetsplatser.

Platsen för det blivande Kiruna samhälle låg vid tiden för riksdagsbeslutet om järnväg helt öde. Transporter dit fick ske på gångstigar och vattendrag. Med järnvägens framdragande till Kiruna på senhösten 1899 kom byggnationen igång och Kirunasamhället växte under de närmast följande åren till ett för den tiden betydande samhälle med en ordnad stadsplan. Vid slutpunkten för föreliggande undersökning, år 1905, hade samhället nästan 5 000 invånare.[1]) Jukkasjärvi lappmarks

[1]) Frank, G., Några glimtar ur Jukkasjärvi sockens och Kiruna gruvsamhälles utvecklingshistoria, del III, s. 455 (Stencil, LKABs bibliotek, Stockholm). Frank, som bygger på kyrkobokföringens uppgifter, anger folkmängden i Kiruna samhälle till:

1899	8
1900	222
1901	746
1902	1 676
1903	3 071
1904	3 910
1905	4 743

För Kirunasamhällets utveckling se Lundbohm, Hjalmar, Kiruna 1910 (1910).

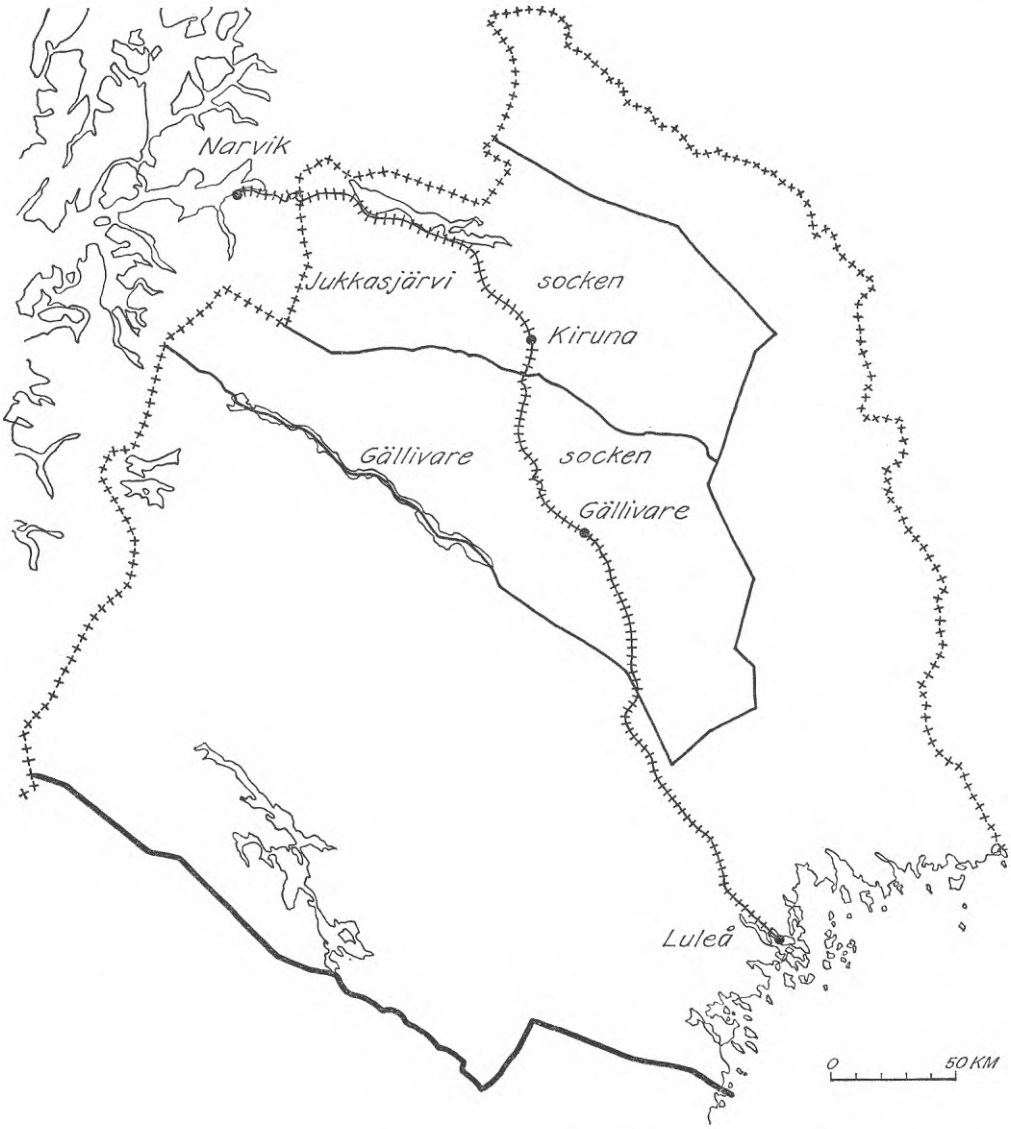

Norrbottens län omkring 1900.

Anm. I föreliggande skrift avser "Norrbotten" alltid Norrbottens län.

tingslag, i vilket Kiruna låg, ökade under den ifrågavarande tidsperioden, 1899–1905, från 2 600 invånare till drygt 8 000.

En mycket betydande del av arbetsstyrkan vid Kirunagruvorna torde dock aldrig ha mantalsskrivit sig i Kiruna utan endast varit tillfälligt anställd hos LKAB. Vid en undersökning av mantalslängden för Kiruna samhälle för år 1904 framgick det, att av den mantalsskrivna befolkningen om 3 071 personer uppgick den vuxna manliga befolkningen detta år till 1 024. Av dessa vuxna manliga personer var 469 anställda hos LKAB i Kiruna som arbetare, dvs kunde identifieras med arbetare i LKABs egna matriklar. Då denna mantalsskrivning ägde rum i slutet av år 1903 kan man påstå att av antalet arbetare vid årsskiftet 1903/1904 — 813 personer — var nära 58% mantalsskrivna i Kiruna. Av den totala arbetarstyrkan år 1904, dvs alla över huvud taget anställda, 1 170 arbetare, var således ca 40% mantalsskrivna under året i Kiruna.[1])

Medan LKAB sålunda sysselsatte ca hälften av den vuxna manliga befolkningen, synes den övriga delen främst ha arbetat hos Statens Järnvägar och diverse byggnadsföretag.

Syftet med föreliggande undersökning är att studera hur en ödemarksindustri löste sin arbetskraftsförsörjning under det första exploateringsskedet. Avsikten är att under Kirunagruvornas sex första verksamhetsår (från 1899) studera arbetarstyrkans storlek, den geografiska rekryteringen av arbetarna, ålderssammansättning och civilståndet vid anställningstillfället samt rörligheten. Med rörlighet menas i detta sammanhang anställningens längd hos LKAB i Kiruna. Denna rörlighet undersökes också med avseende på arbetarnas ålder, civilstånd och mantalsskrivningsort vid anställningstillfället. Däremot lägger materialets karaktär hinder i vägen för ett studium av arbetarnas rörlighet i förhållande till deras inkomst och yrkesställning. Ej heller tillåter materialet någon undersökning om avgångarna från arbete i Kirunagruvorna varit av frivillig eller ofrivillig natur.[2])

---

[1]) Mantalslängd för Torneå fögderi 1904 (RA, Kammararkivet). Matrikel vid LKABs avdelningskontor i Kiruna 1903–1904 (LKABs arkiv, Kiruna). LKABs egna matriklar uppger 379 arbetare som mantalsskrivna i Kiruna år 1904. Denna diskrepans kan förklaras av en eftersläpning i matrikelförningen. Ofta finner man en blyertsanteckning med ordet »mantalsskriven» vid sidan av den gamla mantalsskrivningsorten. I 1905 års matrikel finnes dessa arbetare mantalsskrivna i Kiruna.

[2]) Källmaterialet ger tyvärr endast sporadiska upplysningar om anledningarna

Rekryteringen och rörligheten vid LKABs gruvor i Kiruna har inte tidigare behandlats i litteraturen. Tvenne av LKAB utgivna publikationer antyder dock att rörligheten bland arbetarna i Kiruna varit av betydande omfattning och att den beredde företagsledningen bekymmer. Det antydes också att det som framför allt accentuerade omsättningen av arbetare under de allra första verksamhetsåren var den omfattande jordschaktningen, som av naturliga skäl endast kunde äga rum sommartid sedan tjälen gått ur jorden.[1]) En av dessa skrifter lämnar också en ströuppgift över den geografiska rekryteringen av arbetarna.[2]) Någon systematisk behandling av problemen föreligger emellertid inte.

---

till avgångarna, såsom »avskedad för fylleri», »avskedad för firning», »på egen begäran» etc., vilka inte kan bli föremål för en systematisk analys.

Undersökningar rörande arbetskraftsrekrytering till uppväxande industrier under senare tid pågår vid Ekonomisk-historiska institutionen i Göteborg, där fil. mag. Ulrik Jansson behandlar rekrytering och rörlighet vid industrierna i Skövde under perioden 1920–1960.

[1]) Frank, G., a.a. 1, s. 80 ff. Krantz, Einar, Så började det i Kiruna (Stencil utg. av LKAB, 1953), s. 18 ff.

[2]) Krantz, G. a. a. s. 89 gäller år 1900. Uppgiften stämmer bra överens med de i tab. 3 redovisade procentsiffrorna för ifrågavarande år.

II. MATERIAL

Det material, som ligger till grund för föreliggande undersökning, består av arbetarmatriklar, vilka fördes per år.[1]) Dessa matriklar ger — när uppgifterna är kompletta — upplysning om varje anställd arbetares namn, mantalsskrivningsort (län, socken, by) vid anställningstillfället, ålder, civilstånd samt anställnings- och avgångsdatum. Som ovan nämnts anges orsaken till avgångarna endast sporadiskt. Detsamma gäller om sysselsättningen. Löneuppgifter föreligger endast för de två sista åren av undersökningen, 1904–1905.[2]) Löneuppgifterna anger ej heller sysselsättningens art eller arbetstidens längd utan endast bruttolönen, varför de ej har kunnat integreras med undersökningen i övrigt.

Arbetets metodiska uppläggning har bjudit på vissa problem. Varje

---

[1]) Matrikel vid LKABs avdelningskontor i Kiruna, 1899–1901, 1902, 1903, 1904, 1905. (LKABs arkiv, Kiruna.) Något motsvarande material finnes uppenbarligen inte för Gällivare- och Grängesbergsgruvorna.

[2]) Inom LKAB har man någon gång företagit en undersökning över rörligheten bland arbetarna i Kiruna benämnd »Cirkulationen bland LKABs arbetare i Kiruna 1899–1919» (LKAB, Kiruna). Denna undersökning redovisar uppgifter över antalet anställda och avgångna arbetare för varje år samt vissa beräkningar över hur länge arbetarna i genomsnitt kvarstannade i LKABs tjänst i Kiruna. De i denna undersökning redovisade siffrorna över antalet anställda och avgångna varje år stämmer i stort sett väl överens med de i föreliggande framställning redovisade. LKABs egen undersökning visar genomgående något högre siffror. Detta gäller särskilt år 1904, för vilket LKABs undersökning visar en högre siffra för antalet anställda, och år 1905, för vilket såväl anställnings- som avgångssiffrorna ligger högre hos LKABs undersökning än i den föreliggande. Orsaken till diskrepansen torde stå att finna i det förhållandet att i föreliggande undersökning endast medtagits de arbetare, som verkligen arbetat och fått ut någon lön. I matriklarna för åren 1904–1905 finnes emellertid ett ganska stort antal arbetare införda med namn och vissa andra uppgifter, men som alldeles uppenbart inte fullgjort något arbete i gruvorna. Matriklarna själva ger även under flera av de undersökta åren upplysningar av karaktären »Aldrig varit i arbete». Alla dessa arbetare har självfallet utgallrats i föreliggande undersökning, vilket kan förklara de lägre siffrorna.

arbetare har för varje år excerperats ur matriklarna och förts upp på ett eget kort. Härigenom har tidigare anställda, som vid ett senare tillfälle återanställts vid Kirunagruvorna, kunnat registreras. Källmaterialet — matriklarna — ger nämligen ingen som helst upplysning på denna punkt. De tidigare nämnda undersökningarna har inte heller berört denna fråga. Identifieringen av de återanställda har inte varit särskilt besvärlig att göra med de identifieringsuppgifter som matriklarna lämnar. Omfattningen av de återanställda arbetarna framgår i det följande.

I detta sammanhang skall ytterligare ett problem beröras. Det gäller den officiella statistikens uppgifter över antalet anställda i gruvorna. I följande tabell jämföres de till den officiella statistiken rapporterade uppgifterna över arbetare i Kirunagruvorna med de ur matriklarna hämtade. Den officiella statistiken uppger arbetarantal i medeltal under året, de ur matriklarna hämtade siffrorna antalet anställda vid årets slut.

Tab. A. *Antal anställda vid LKABs gruvor i Kiruna enligt den officiella statistiken och enligt LKABs matriklar över arbetare*

År	Enligt officiell statistik	Enligt matriklar
1899	8	21
1900	179	171
1901	177	400
1902	325	513
1903	604	813
1904	750	841
1905	890	1 107

Källa: Kungl. Kommerskoll. Primäruppgifter till Bergshandteringen, gruvor 1899–1905, (RA). Matriklar vid LKABs avdelningskontor i Kiruna 1899–1905 (LKAB A).

Anm. 1. I rapporterna till Kommerskollegium anmärkte LKAB att under år 1899 hade 261 arbetare använts under del av året för jordrymningsarbete och under år 1900 hade 139 man av den redovisade arbetat i genomsnitt 100 dagar under året i fråga.

Det lägre antalet arbetare, som LKAB redovisade till Kommerskollegium och som återspeglas i den tryckta officiella statistiken jämfört med matriklarnas uppgifter, synes ha sin orsak i att företaget såsom

arbetare uppgivit endast arbetare, som sysselsattes inom själva gruvhanteringen men däremot inte en rad andra arbetarkategorier, såsom träarbetare, målare, sågpersonal, kraftstationspersonal, förrådspersonal, grundläggare och kuskar, vilka år 1905 enligt företagets egna uppgifter till 1905 års arbetstidsutredning uppgick till 233 personer. Den totala summa — 1 123 arbetare — som LKAB rapporterade till arbetstidsutredningen, stämmer däremot ganska väl med matriklarnas uppgifter.[1])

Vid en jämförelse mellan de uppgifter, som lämnades rörande arbetarantalet år 1905 vid Sveriges sju största malmexportgruvor till Kommerskollegium för den officiella statistikens räkning å ena sidan och till 1905 års arbetstidsutredning å den andra, framkom ett så skiftande resultat, att stor försiktighet torde böra anbefallas när det gäller utnyttjandet av den officiella statistikens uppgifter över arbetarantal för t.ex. produktivitetsberäkningar.[2])

---

[1]) Kungl. Kommerskoll. Avd. för arbetsstatistik. Primäruppgifter till statistik för arbets- och löneförhållanden 1905, H II e 1:30 (RA).

Jfr beträffande detta källmaterial Gustafsson, Bo, Den norrländska sågverksindustrins arbetare 1890–1913 (1965), s. 38 ff.

[2]) Följande tabell belyser storleken av diskrepansen mellan de två olika källornas uppgifter över arbetarantalet:

Gruva	A Uppgifter till den off. stat. (medeltal under året)	B Uppgifter till 1905 års arbetstidsutredning	A i % av B
Grängesbergs Gemensamma Förvaltning	1 376	1 282[a]	107,3
Blötberget	250	223[d]	112,1
Idkerberget	209	209[c]	100,0
Gällivare	1 405	1 284[b]	109,4
Koskullskulle	118	147[b]	80,3
Kiruna	890	1 123[a]	79,3
Tuolluvaara	59	59[a]	100,0

Källa: Kungl. Kommerskoll. Primäruppgifter till Bergshanteringen, gruvor 1905 (RA). Kungl. Kommerskoll. Avd. för arbetsstatistik. Primäruppgifter till statistik för arbets- och löneförhållanden 1905, H II e I:27 och H II e 1:30 (RA).

Anm. 1.

[a] = medeltal under året. [b] = tidpunkt ej angiven.

[c] = juli. [d] = september.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det material, som utgjort huvudkällan för undersökningen — matriklarna — tillåter beräkningar rörande arbetarnas rekrytering och rörlighet. Undersökningen av detta källmaterial har också givit anledning till jämförelser med den officiella statistikens uppgifter över arbetarantal, vilka givit till resultat en maning till ökad försiktighet vid utnyttjandet av de senare.

III. RESULTAT

A. Den totala arbetarstyrkan

Omfattningen av den totala arbetsstyrkan vid Kirunagruvorna under åren 1899–1905 framgår av tabell 1. Som arbetare har räknats de, som medtagits i företagets egna matriklar över anställda arbetare. Häri torde ingå ett begränsat antal förmän men definitivt inga tjänstemän.

Tabell 1 ger en klar uppfattning om den stora omsättningen av arbetare under de första verksamhetsåren. Denna omsättning av arbetare kommer att bli föremål för en utförlig analys under avdelning III D. Av det totala antalet anställda arbetare om ca 3 200 personer under åren 1899–1905 var vid årsslutet 1905 endast 1 100 kvar, varav nästan 1/4 hade tillkommit under loppet av år 1905.

Antalet återanställda (de arbetare, som tidigare varit verksamma vid Kirunagruvorna och som återkommer dit en eller fler gånger) var under hela den undersökta tidsperioden betydande, efter sekelskiftet mellan 13–20% av det totala antalet anställda. Av de avgångna arbetarna utgjorde de återanställda samma procentuella andel utom för de sista tre åren av undersökningsperioden, då denna kategori låg på närmre 20% av totalantalet avgångna arbetare. Det synes därför vara alldeles klart, att tidigare anställda arbetare utgjorde en betydande andel. Bland de återanställda arbetarna var det vanligast med endast en återanställning, men det förekom arbetare, som återkom till gruvarbete i Kiruna inte mindre än fem gånger under tidsperioden 1899–1905.

B. Regional rekrytering

Med hänsyn till det stora arbetarantal, som på kort tid samlades till arbete i Kiruna kring sekelskiftet, har det bedömts som värdefullt att

söka få svar på följande frågor. Från vilka regioner kom dessa arbetare? Kom de från Jukkasjärvi, den socken, som Kiruna var beläget i, från övriga Norrbottenssocknar, från övriga Norrland eller övriga Sverige? Fanns det några utlänningar bland arbetarna? Vilka nationaliteter var i så fall representerade?

En undersökning av matriklarnas uppgifter om mantalsskrivningsorten vid anställningstillfället kan ge nöjaktiga svar härpå. Bortfallet, det vill säga arbetare för vilka uppgifter om mantalsskrivningsort saknas, är mycket obetydligt.[1])

Tabell 2 ger information om den regionala rekryteringen i absoluta tal och tabell 3 motsvarande fördelning i procent. En gruppering av materialet har skett, så att Jukkasjärvi socken, Gällivare socken och övriga Norrbottenssocknar redovisas var för sig liksom summan härav, det vill säga Norrbotten sammantaget. De övriga arbetarna har fördelats mellan övriga Norrlandslän, som får bilda en grupp, Svealand, Götaland, Finland och Norge en grupp vardera. Några andra nationaliteter är finnar och norrmän förekom inte bland de anställda arbetarna. Arbetarna har också delats in med hänsyn till om de varit förstagångsanställda eller återanställda.

Av tabellerna 2–3 kan utläsas, att från Jukkasjärvi socken kom ca 1/5 av alla arbetarna under det första verksamhetsåret, 1899. Därefter sjönk andelen Jukkasjärviarbetare till under 10% av totala antalet anställda arbetare för att sedan åter stiga och år 1905 ånyo svara för nästan 25% av totala antalet nyanställda arbetare. Bland de återanställda arbetarna utgjorde Jukkasjärviarbetarna en långt större andel, under flera år nästan 1/3 av samtliga återanställda. Från Gällivare socken, där gruvbrytning kontinuerligt förekommit sedan 1892, kom ca 10% av arbetarna, medan övriga Norrbottenssocknar tillsammans svarade för ungefär 20%. År 1905 steg emellertid andelen arbetare från övriga Norrbottenssocknar kraftigt till nästan 40%. Andelen återanställda arbetare från övriga Norrbotten var däremot genomgående lägre.

Från hela Norrbotten kom sålunda grovt taget halva arbetsstyrkan vid Kirunagruvorna. Lägsta andelen var 32% (år 1901) och högsta 72% (år 1905).

---

[1]) Andelen okända med avseende på mantalsskrivningsort uppgår år 1899 till 2,7% av hela arbetsstyrkan för att under de följande åren hålla sig kring 1%.

Från övriga Norrlandslän emanerade ungefär 20% av det totala arbetarantalet,[1]) medan Svealandslänen bidrog med samma andel åren 1900–1902, varefter arbetare från dessa län minskade i betydelse.[2]) Från Götalandslänen kom sånär som på år 1901 endast några få procent av arbetarna. Finnar och norrmän utgjorde däremot ett ganska markant inslag bland arbetarna under de första två åren (ca 1/5) men andelen utlänningar reducerades under de följande åren till endast några få procent.[3])

C. Arbetarnas ålder och civilstånd

De nyanställdas ålder vid anställningstillfället kan noggrant bestämmas tack vare matriklarnas uppgifter om födelseåret. Åldersuppgifterna är dock ej alldeles heltäckande. År 1899 saknas åldersuppgift för 14% av arbetarna. Under övriga år uppgår andelen okända med avseende på åldern endast till ca 2%.

Fördelningen mellan de olika åldersgrupperna framgår av tabell 4. Härav kan utläsas den dominerande ställning den yngre arbetskraften intog bland Kirunaarbetarna. Drygt hälften av alla arbetarna var mellan 21 och 30 år vid anställningstillfället. Totalt var ca 2/3 av arbetarstyrkan under 30 år, eftersom tonåringarna utgjorde ca 10% av totalantalet arbetare. Endast ca 1/5 var vid anställningstillfället 36 år och äldre. Bland de återanställda arbetarna var dominansen av de yngre ej lika påtaglig. Över hälften av de återanställda var dock under 30 år.

Sammanfattningsvis kan man sålunda beträffande arbetarnas ålder konstatera, att denna var låg. Någon förändring i detta avseende är inte heller skönjbar under den studerade tidsperioden.

Beträffande Kirunaarbetarnas civilstånd må inledningsvis framhållas att de nedan redovisade siffrorna är behäftade med viss osäkerhets-

---

[1]) Av de övriga Norrlandslänen svarade Västerbotten och Västernorrland för huvuddelen och var sinsemellan jämnstora.

[2]) Det var framför allt från Bergslagslänen, som Svealandsarbetarna kom. Bland dessa dominerade arbetare från Kopparbergs län.

[3]) Meinander, Nils, Virkeshushållning och sågverksrörelse i Torne, Kemi och Simo älvdalar intill första världskriget (1950), s. 203 f, poängterar att Nordsverige och Nordfinland bildade en enhetlig arbetsmarknad för rörliga arbetare före det första världskriget.

marginal. Andelen arbetare för vilka uppgift om civilstånd saknas uppgår till ca 12% med en variation mellan 5% (år 1903) och 18% (år 1901).[1]) Antar man att bortfallet fördelat sig förhållandevis lika mellan de båda kategorierna kan följande procentsiffror lämnas:

Tab. B. *Kirunaarbetarnas civilstånd 1899–1905 (i %)*

År	Ogifta	Gifta	År	Ogifta	Gifta
1899	78	22	1903	63	37
1900	72	28	1904	73	27
1901	73	27	1905	69	31
1902	63	37			

Källa: Matriklar vid LKABs avdelningskontor i Kiruna 1899–1905.

Man kan konstatera — bortfallet till trots — att andelen gifta arbetare uppgått till 1/4–1/3 av den totala arbetsstyrkan. Den alldeles övervägande delen av Kirunaarbetarna var sålunda ogifta.

D. Rörligheten

Det har inledningsvis konstaterats, att de första årens verksamhet vid Kiruna framför allt bestod i att schakta undan de jordlager, som täckte malmen. Detta arbete var sålunda av säsongarbetskaraktär. Redan under år 1900 inleddes emellertid en brytning av järnmalm i större skala. Denna brytning skedde sedan kontinuerligt under hela året och stördes endast av exceptionellt svåra klimatförhållanden under vintern. För år 1905 uppgav LKAB att alla typer av arbetare sysselsatts hela året.[2])

Tidigare refererade undersökningar har framhållit den stora rörligheten bland gruvarbetarna i Kiruna.[3]) Av tabell 1 framgår, att omsättningen av arbetarna var hög. Omsättningsintensiteten (medeltalet av

[1]) Uppgifter för såväl ålder som civilstånd synes ha införts i matriklarna först sedan prästbetyg uppvisats.

[2]) Kungl. Kommerskollegium, Avd. för arbetsstatistik. Primäruppgifter till statistik rörande arbets- och löneförhållanden 1905, H II e 1:30, RA.

[3]) Frank, G., a.a. I, s. 80 ff., Krantz, E., a.a. s. 18 ff.

nyanställda och avgångna satt i relation till totala antalet anställda) låg kring 30 åren 1903–1905. På samma höga nivå synes omsättningsintensiteten ha legat kvar under åren efter 1905 och fram till det första världskrigets utbrott.[1]) Det kan sålunda fastslås att rörligheten vid Kirunagruvorna var betydande under exploateringsskedet. Under de allra första åren var detta — som tidigare framhållits — till en del tekniskt betingat (den säsongbetonade jordschaktningen).

Tabell 5 och 6 lämnar mer detaljerade upplysningar om rörligheten. En indelning har gjorts efter anställningstidens längd: kortare anställningstid än 3 månader, 3–6 månader, 6–12 månader, 1–2 år, mer än 2 år och slutligen en grupp med de arbetare, som är kvar i LKABs tjänst i Kiruna den 31/12 1905.[2])

Två markanta drag kan utläsas av tabell 5 och 6. Det gäller dels den över huvud taget stora rörligheten bland arbetarna, dels att denna rörlighet minskar under den ifrågavarande tidsperioden. Andelen arbetare, som stannar längre än ett år av 1899 års anställda uppgår till endast 5% av totala antalet anställda detta år. Denna siffra stiger efterhand och 1902 är det första året, då mer än hälften av arbetarna stannar kvar i arbete längre än ett år.

Andelen korttidsanställda (mindre än tre månader och tre–sex månader) var betydande. Med undantag för åren 1903 och 1905 utgjorde de korttidsanställda 1/3 av alla anställda arbetare. Under åren 1899–1900 var de korttidsanställda i stor majoritet.

Uppenbarligen har de första årens jordschaktningsarbete varit mycket säsongbetonat. Ett stort antal arbetare har under några sommarmånader deltagit i detta arbete för att sedan återvända till sina gamla

---

[1]) Uppskattningen av omsättningsintensiteten 1906–1913 bygger på det på sid. 9, not 2 nämnda materialet »Cirkulationen bland LKABs arbetare i Kiruna 1899–1919». Omsättningsintensiteten varierar mellan 20 (år 1908) och 43 (år 1911). Genomsnittet ligger på 34. Den mycket höga omsättningsintensiteten åren 1899–1902 (tab. 1) har givetvis som främsta orsak arbetarantalets ökning från 0 till ca 500 och säsongarbetskaraktären.

I tab. 1, anm. 2 nedan redovisas ett av Sture Martinius, Befolkningsrörlighet under industrialismens inledningsskede i Sverige (1967) använt sätt att mäta omsättningsintensiteten för olika arbetskraftskategorier vid storjordbruk under 1860-talet.

[2]) I vissa fall saknas uppgift om avgångsdatum. För de senare åren har avgången kunnat fastställas med hjälp av löneuppgifterna. För de tidigare åren har en bakre gräns kunnat fastställas till årsskiftet.

arbetsplatser eller söka sig nya. Sedan brytningen väl kommit igång, ägde en viss stabilisering rum. Fortfarande präglades emellertid arbetsstyrkan under hela den här undersökta tidsperioden av den stora mängd arbetare, som slutade efter en kortare tid. Anledningen härtill var väl de långa och kalla vintrarna och de erkänt primitiva förhållanden, som rådde på gruvorten under de första åren.[1]) Om arbetsstyrkans karaktär se vidare under avdelning IV.

Vad de återanställda beträffar förefaller det som om denna kategori arbetare inte stannade kvar *längre* i Kiruna, när de återvände dit för andra eller tredje gången. Tvärtom kan dessa arbetare uppvisa en större rörlighet än de förstagångsanställda arbetarna.

E. Ålder och rörlighet

I litteraturen har man allmänt betonat ålderns inverkan på rörligheten. Unga människor har uppvisat den största rörligheten och med stigande ålder har rörligheten avtagit.[2]) I tabell 6 redovisas ett försök att klarlägga om samma generella företeelse kan sägas vara gällande för arbetarstammen vid Kirunagruvorna kring sekelskiftet 1900.

Det har tidigare konstaterats, dels att arbetarnas ålder var låg (2/3 under 30 år), dels att rörligheten var hög. Redan i detta konstaterande ligger sålunda ett bestyrkande av tesen om samband mellan ålder och rörlighet. I tabell 7 har emellertid också en indelning gjorts mellan de olika åldersgrupperna för att undersöka om sambandet ålder–rörlighet klarare kan utläsas. Grupperingen i de olika åldersgrupperna är de samma som i tabell 4; dock är arbetarna 36 år och äldre sammanförda i en grupp. Dessa grupper är sedan indelade efter anställningstid, dels kortare än ett års, dels kortare än tre månaders anställning. Respektive åldersgruppers procentuella andel av det totala arbetarantalet finnes angiven inom parentes. Nämnas bör, att i tabellen endast redovisas de förstagångsanställda arbetarna.

Resultatet av sammanställningen framgår i tabell 7. Granskar man först uppgifterna för den andel av arbetarna, som arbetat kortare tid än ett år finner man dels tonåringarna, dels åldersgruppen 26–30 år

---

[1]) Frank, G., a.a. I, s. 80 f.

[2]) Senast hos Rundblad, Bengt, Arbetskraftens rörlighet (1964), s. 128 och Martinius, S., a.a. s. 23 f.

vara rörligare än de övriga i den meningen att en större andel arbetare i dessa åldersgrupper slutat sin anställning inom ett år. Övriga åldersgrupper synes däremot vara mindre rörliga. Vad den äldsta åldersgruppen beträffar, den över 35 år, uppvisar denna emellertid under de tre sista åren av undersökningsperioden, 1903–1905, en högre rörlighet, vilket inte är fallet under de tidigare åren, då denna grupp är stabil.

Tabell 7 ger också upplysning om de verkligt korttidsanställda, de som slutat efter mindre än tre månaders anställningstid. Även för denna kortare anställningstid är åldersgruppen 26–30 år mer rörlig än de övriga, medan tonåringarna endast i mindre utsträckning varit benägna att avgå efter mindre än tre månader. Detsamma kan sägas — ehuru ej så påfallande — om de båda åldersgrupperna 21–25 år och 31–35 år. Vad den äldsta åldersgruppen beträffar, så uppvisar denna samma mönster — fast här förstärkt — som tidigare, nämligen att under åren 1903–1905 vara rörligare än de övriga redovisade åldersgrupperna.

Sammanfattningsvis kan konstateras, att föreliggande undersökning ej alldeles påtagligt stöder tesen om att rörligheten skulle avta med stigande ålder. Å andra sidan motsäger resultaten alls inte denna tes. Att de redovisade resultaten ej visar större följsamhet mot den generella tesen torde främst ha sin orsak i de exceptionella förhållanden, som rådde vid Kirunagruvorna i fråga om klimat, bostäder och samhällsservice.

F. Civilstånd och rörlighet

Gängse litteratur har framhållit, att civilståndet har ett samband med rörligheten i det avseendet att gifta personer tenderar att vara mindre rörliga än ogifta.[1])

Tabell 8, som redovisar förhållandena vid Kirunagruvorna, bekräftar den ovan redovisade tesen. De gifta arbetarna visar generellt en mindre rörlighet än de ogifta. Den mindre rörligheten är särskilt utpräglad för arbetstiden kortare än ett år (tab. 8). Detta innebär att gifta arbetare i viss mån kunde tänka sig att arbeta i Kiruna under en mycket kort period (mindre än tre månader) men mycket ogärna under en tidsperiod mellan tre månader och ett år för att sedan återvända till sin hembygd.

---

[1]) Rundblad, B., a.a. s. 188 och där anförd litteratur.

G. Rekryteringsområde och rörlighet

I föreliggande delavsnitt skall undersökas om man kan spåra några samband mellan rekryteringsområde och rörligheten bland arbetarna vid Kirunagruvorna. Rent allmänt skulle man ju kunna anta, att arbetare från Jukkasjärvi socken och övriga Norrbottenssocknar skulle visa sig vara mer rörliga än andra långväga arbetare, dvs. lättare kunna komma ifrån sitt vanliga arbete under en kortare tid för att sysselsättas i jordschaktnings- och annat grovarbete vid Kirunagruvorna.

På samma sätt som i tabell 7 har i tabell 9 en indelning ägt rum i två grupper efter anställningstidens längd, en grupp för arbetare med en anställningstid kortare än ett år och en grupp med en anställningstid kortare än tre månader. Den regionala indelningen har skett på så sätt att Jukkasjärvi och Gällivare socknar redovisas var för sig, övriga Norrbottenssocknar sammantagna för sig, medan övriga Norrlandslän bildar en grupp och övriga rekryteringsområden sammantagna en femte grupp. Undersökningen gäller — liksom var fallet med åldern — endast förstagångsanställda.

Resultatet av undersökningen — redovisat i tabell 9 — leder till vissa entydiga resultat. Det visar sig att arbetarna från Jukkasjärvi socken visat en för företaget normal rörlighet (andel avgångna efter kort tid svarar mot rekryteringen från området i sin helhet). Arbetarna från Gällivare och övriga Norrbottenssocknar var däremot mer stabila. För Gällivarearbetarnas del torde detta hänga samman med att det därifrån till en del rekryterades yrkeskunniga gruvarbetare, som nu fick tjänstgöra som lagförmän etc., vilka generellt på grund av ålder och yrkesställning är mindre rörliga.[1])

Den största rörligheten uppvisade arbetare från Svealands- och Götalandslänen och från Finland och Norge, vilka i förhållande till sin totala andel av arbetarstyrkan kvarstannade en kortare tid i arbete i Kiruna.

---

[1]) Rundblad, B., a.a. s. 168 ff. och Martinius, S., a.a. s. 22 ff.

IV. SAMMANFATTANDE SYNPUNKTER

Det kunde inledningsvis konstateras, att behovet av arbetskraft vid LKABs gruvor i Kiruna var betydande, då produktionen redan under det första skeppningsåret, 1903, skulle nå nästan 1 milj. ton malm. En redovisning av antalet nyanställda och avgångna indikerade en hög omsättningsintensitet av arbetarstammen, samtidigt som andelen tidigare anställda arbetare, som återvände till Kiruna, var betydande.

Till arbete i Kiruna kom folk från hela Sverige, liksom från Finland och Norge. Ungefär halva arbetsstyrkan kom från Norrbottens län. Andelen norrbottningar tenderade dock att öka starkt under de sista åren av undersökningsperioden.

En undersökning av arbetarnas ålder och civilstånd gav vid handen, att de nyanställda arbetarna dels var unga, 2/3 under 30 år, dels till alldeles övervägande grad ogifta.

Rörligheten bland arbetarna i Kiruna var mycket stor under de första åren men tenderade därefter att avta i viss mån. Ett samband mellan stigande ålder och avtagande rörlighet var ej alldeles klart utläsbart, vilket däremot sambandet mellan gifta och mindre rörliga arbetare var. Det visade sig också att rörligheten var störst bland de arbetare, som kom från de mest avlägsna länen, medan Norrbottensarbetarna var mer stabila.

Man kan sålunda konstatera, att gruvarbetarna i Kiruna rekryterades från stora avstånd, hade låg medelålder, var ogifta och hade en mycket stor rörlighet. Andelen arbetare, som tidigare varit anställda hos LKAB i Kiruna och som ånyo tog anställning där, var betydande. Dessa arbetare var dessutom högrörligare än de förstagångsanställda. Finnes det på grundval av dessa fakta någon möjlighet att fånga Kirunaarbetaren i en karakteristik?

Den vid sidan av gruvbrytningen mest betydande näringsgrenen i Norrbotten var skogsindustrien. Det har i tidigare arbeten klarlagts att

det såväl för avverkning som för arbete i sågverken rekryterades ett betydande antal säsongarbetare från områden utanför Norrbotten.[1]) Detsamma gäller skogsindustrien i Nordfinland.[2]) Järnvägarna i Norrbotten synes främst ha byggts av fast anställda rallare. Arbetsstyrkan vid byggandet av Ofotenbanan var emellertid betydande, som mest 5 000 arbetare år 1901. En del av dessa arbetare torde otvivelaktigt ha sökt sig till mer tillfälligt arbete i Kiruna, sedan möjligheterna till arbete vid järnvägen minskat.[3])

Det vill sålunda synas som om arbetskraften vid Kirunagruvorna under de första verksamhetsåren till stor del bestått av högrörliga säsongarbetare och lösarbetare[4]) av samma karaktär som förekom inom skogsindustrien. Dessa arbetarkategorier hade ännu inte spelat ut sin roll vid sekelskiftet 1900. För nyttiggörandet av Sveriges rikaste järnmalmstillgångar synes de ha haft en avgörande betydelse.

---

[1]) Rosander, Göran, Säsongarbetsvandringar i övre Norrland (Skytteanska samfundets handlingar, 2, 1963). Dens., Herrarbete Dalfolkets säsongvisa arbetsvandringar i jämförande belysning (1967), s. 91 ff.

[2]) Meinander, N., a.a. s. 131 ff.

[3]) Frank, G., a.a. s. 31: Krantz, E., a.a. s. 87 anger att f.d. järnvägsarbetare tog anställning hos LKAB men i allmänhet inte stannade särskilt länge; Kumm, Elfred, På vandringsfält och arbetsfält (Skrifter utg. av Arbetarnas kulturhistoriska sällskap, Ny följd, 5, 1944), s. 108.

[4]) För definitioner på säsongarbetare och lösarbetare hänvisas till Rosander, G., Herrarbete, s. 20 f.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Otryckta källor

Riksarkivet, Stockholm (RA)

Kungl. Kommerskoll. Primäruppgifter till Bergshandteringen, gruvor, 1905.

Kungl. Kommerskoll. Avd. för arbetsstatistik. Primäruppgifter till statistik för arbets- och löneförhållanden 1905.

Kammararkivet, Stockholm

Mantalslängd för Torneå fögderi 1904.

LKABs arkiv, Kiruna

Matrikel vid LKABs avdelningskontor i Kiruna 1899–1905.

Cirkulationen bland LKABs arbetare i Kiruna 1899–1919.

Litteratur

FRANK, G., Några glimtar ur Jukkasjärvi sockens och Kiruna gruvsamhälles utvecklingshistoria I–III (Stencil, LKABs bibliotek, Stockholm).

GUSTAFSSON, B., Den norrländska sågverksindustrins arbetare 1890–1913. Arbets- och levnadsförhållanden. 1965.

KRANTZ, E., Så började det i Kiruna (Stencil utgiven av LKAB 1953).

KUMM, E., På vandringsfält och arbetsfält. En kulturhistorisk studie (Skrifter utg. av Arbetarnas kulturhistoriska sällskap, Ny följd, 5). 1944.

LUNDBOHM, HJ., Kiruna 1910. 1910.

MARTINIUS, S., Befolkningsrörlighet under industrialismens inledningsskede i Sverige (Meddelanden från Ekonomisk-historiska institutionen vid Göteborgs universitet, 8). 1967.

MEINANDER, N., Virkeshushållning och sågverksrörelse i Torne, Kemi och Simo älvdalar intill första världskriget. 1950.

ROSANDER, G., Herrarbete Dalfolkets säsongvisa arbetsvandringar i jämförande belysning. 1967.

ROSANDER, G., Säsongarbetsvandringar i övre Norrland (Skytteanska samfundets handlingar, 2). 1963.

RUNDBLAD, B., Arbetskraftens rörlighet. 1964.

TABELLER

Tab. 1. *Arbetarantalet vid LKABs gruvor i Kiruna 1899–1913.*

År	A Antal nyanställda	B Därav återanställda	B i % av A	C Antal avgångna	D Därav återanställda	D i % av C	Arbetarstyrka den 31/12	Ökning under året	Omsättningsintensitet
1899	259	—	—	238	—	—	21	21	96
1900	605	43	7	455	31	7	171	150	85
1901	570	101	18	341	53	16	400	229	61
1902	392	79	20	279	55	20	513	113	42
1903	534	77	14	234	45	19	813	300	37
1904	357	45	13	329	50	15	841	28	29
1905	523	73	14	257	46	18	1 107	266	29
1906	853			824			1 177	29	42
1907	449			610			1 016	—161	33
1908	280			232			1 064	48	20
1909	388			270			1 182	118	23
1910	736			748			1 170	— 12	39
1911	977			857			1 290	120	43
1912	596			614			1 272	— 18	32
1913	968			879			1 361	89	41

Källa: 1899–1905 Matriklar vid LKABs avdelningskontor i Kiruna 1899–1905, 1906–1913 Cirkulationen bland LKABs arbetare i Kiruna 1899–1919 (LKABs arkiv, Kiruna).

Anm. 1. De båda källorna visar ej fullständig överensstämmelse åren 1905–1906. Jfr sid. 9, not 2.

2. Med omsättningsintensitet menas medeltalet nyanställda och avgångna i procentuell relation till totala antalet anställda. S. Martinius, a.a. s. 21–22 har använt omsättningsintensitet som mått. Med omsättningsintensitet avser Martinius medelantalet avgångar och tillskott i procentuell relation till antalet anställda. Om medeltalet av kol. A och C sättes i procentuell relation till arbetarstyrkan den 31/12 enligt tab. 1 erhålles ett mått på omsättningsintensiteten, vilket är i princip jämförbart med det som Martinius använt.

Tab. 2. *Rekryteringen till LKABs gruvor i Kiruna 1899–1905.*

År		Norrbotten										
		Jukkas-järvi	Gälli-vare	Övriga Norrbotten	Summa	Övriga Norrland	Svea-land	Göta-land	Fin-land	Norge	Okänd	Summa
1899		60	18	45	123	35	20	6	37	31	7	259
	förstag. anst.	25	77	104	206	150	81	27	70	22	6	562
1900	återanst.	13	4	6	23	7	3	—	4	6	—	43
	summa	38	81	110	229	157	84	27	74	28	6	605
	förstag. anst.	31	53	63	147	134	92	62	18	10	6	469
1901	återanst.	10	11	14	35	35	18	5	6	2	—	101
	summa	41	64	77	182	169	110	67	24	12	6	570
	förstag. anst.	44	47	48	139	86	56	21	2	6	3	313
1902	återanst.	12	9	8	29	21	17	5	5	2	—	79
	summa	56	56	56	168	107	73	26	7	8	3	392
	förstag. anst.	85	48	103	236	137	50	11	6	10	7	457
1903	återanst.	17	9	14	40	23	9	1	3	—	1	77
	summa	102	57	117	276	160	59	12	9	10	8	534
	förstag. anst.	54	33	84	171	90	32	9	3	1	6	312
1904	återanst.	15	10	4	29	10	2	3	—	1	—	45
	summa	69	43	88	200	100	34	12	3	2	6	357
	förstag. anst.	98	36	190	324	82	16	6	9	6	7	450
1905	återanst.	24	11	11	46	18	5	2	2	—	—	73
	summa	122	47	201	370	100	21	8	11	6	7	523

Källa: Se tab. 1.

Tab. 3. *Rekryteringen till LKABs gruvor i Kiruna 1899–1905 (i %).*

År		Norrbotten				Övriga Norrland	Svea-land	Göta-land	Fin-land	Norge
		Jukkas-järvi	Gälli-vare	Övriga Norrbotten	Summa					
1899		24	7	18	48	14	8	2	15	12
	förstag. anst.	4	14	19	37	27	14	5	13	4
1900	återanst.	30	9	14	53	16	7	—	9	14
	totalt	6	14	18	38	26	14	5	12	5
	förstag. anst.	7	11	14	32	29	20	13	4	2
1901	återanst.	10	11	14	35	35	18	5	6	2
	totalt	7	11	14	32	30	20	12	4	2
	förstag. anst.	14	15	16	45	28	18	7	1	2
1902	återanst.	15	11	10	36	27	22	6	6	3
	totalt	14	14	14	42	28	19	7	2	2
	förstag. anst.	19	11	23	53	31	11	2	1	2
1903	återanst.	22	12	19	53	30	12	1	4	—
	totalt	19	11	22	53	30	11	2	2	2
	förstag. anst.	18	11	27	56	29	11	3	1	—
1904	återanst.	33	22	9	64	22	5	7	—	2
	totalt	20	12	25	57	28	10	3	1	1
	förstag. anst.	22	8	43	73	19	4	1	2	1
1905	återanst.	33	15	15	63	25	7	3	3	—
	totalt	24	9	39	72	19	4	2	2	1

Källa: Se tab. 1.

Anm. 1. Den procentuella andelen har räknats på totala antalet anställda minus de okända.

Tab. 4. *De nyanställdas ålder vid anställningstillfället (i %). Återanställda inom parentes (i %).*

År	under 20 år	21–25 år	26–30 år	Summa under 30 år	31–35 år	36–40 år	41–45 år	46–50 år	över 50 år	Summa över 30 år
1899	16	32	19	67	10	11	7	2	3	33
1900	11	30	25	66 (71)	14	9	6	2	3	34 (29)
1901	8	28	27	63 (56)	13	12	6	3	3	37 (44)
1902	7	19	31	57 (54)	16	12	8	5	2	43 (46)
1903	12	27	27	66 (56)	13	9	7	3	2	34 (44)
1904	13	27	29	69 (55)	15	6	6	3	1	31 (45)
1905	14	27	25	66 (52)	16	7	6	3	2	34 (48)

Källa: Se tab. 1.

Tab. 5. *Anställningstidens längd vid LKABs gruvor i Kiruna 1899–1905. Återanställda inom parantes.*

År	0–3 mån.	3–6 mån.	6–12 mån.	12–24 mån.	Mer än 24 mån.	Kvar 31/12 1905
1899	176	60	11	1	4	7
1900	253 (19)	140 (8)	34 (8)	28 (2)	45 (2)	62 (3)
1901	135 (18)	106 (30)	37 (8)	66 (14)	40 (14)	85 (17)
1902	78 (16)	32 (16)	24 (5)	35 (12)	30 (2)	114 (28)
1903	58 (10)	42 (7)	60 (13)	74 (16)	17 (3)	206 (28)
1904	38 (3)	73 (16)	24 (5)	24 (5)	153 (16)	
1905	45 (11)	50 (13)	8 (4)	347 (45)		

Källa: Se tab. 1.

Tab. 6. *Anställningstidens längd vid LKABs gruvor i Kiruna 1899–1905 (i %).*

År	0–3 mån.	3–6 mån.	6–12 mån.	12–24 mån.	Mer än 24 mån.	Kvar 31/12 1905
1899	68	23	4	1	1	3
1900	45	25	6	5	8	11
1901	29	23	8	14	8	18
1902	25	10	8	11	10	36
1903	13	9	13	16	4	45
1904	12	23	8	8	49	
1905	10	11	2	77		

Källa: Se tab. 1.

Tab. 7. *Ålder och anställningstid vid LKABs gruvor i Kiruna 1899–1905 (i % av resp. grupp). Totala antalet anställda i % inom parentes.*

År	Grupp I Mindre än ett års anställning					Grupp II Mindre än tre månaders anställning				
	under 20 år	21–25 år	26–30 år	31–35 år	över 36 år	under 20 år	21–25 år	26–30 år	31–35 år	över 36 år
1899	16 (16)	31 (32)	19 (19)	11 (10)	23 (23)	13 (16)	31 (32)	21 (19)	13 (10)	22 (23)
1900	10 (11)	34 (30)	25 (25)	13 (15)	18 (19)	8 (11)	36 (30)	26 (25)	14 (15)	16 (19)
1901	8 (8)	26 (28)	30 (27)	15 (13)	21 (24)	7 (8)	32 (28)	28 (27)	12 (13)	21 (24)
1902	8 (7)	17 (19)	35 (31)	15 (16)	25 (27)	6 (7)	18 (19)	40 (31)	10 (16)	26 (27)
1903	12 (12)	26 (27)	27 (27)	13 (13)	22 (21)	9 (12)	25 (27)	27 (27)	9 (13)	30 (21)
1904	14 (13)	26 (27)	29 (29)	14 (15)	17 (16)	8 (13)	24 (27)	31 (29)	18 (15)	19 (16)
1905	21 (14)	19 (27)	28 (25)	10 (16)	22 (18)	10 (14)	21 (27)	31 (25)	10 (16)	28 (18)

Källa: Se tab. 1.

Anm. 1: Procentsiffrorna avser förstagångsanställda.

Tab. 8. *Gifta arbetares anställningstid vid LKABs gruvor i Kiruna 1899–1905 (i % av resp. grupp). Totala antalet arbetare i resp. grupp i % inom parantes.*

År	Grupp I Mindre än ett års anställningstid	Grupp II Mindre än tre månaders anställningstid
1899	94 (95)	66 (68)
1900	66 (76)	39 (45)
1901	53 (60)	23 (29)
1902	35 (43)	16 (25)
1903	32 (35)	10 (13)
1904	34 (43)	13 (12)
1905	22 (23)	14 (10)

Källa: Se tab. 1.

Tab. 9. *Rekryteringsområde och anställningstid vid LKABs gruvor i Kiruna 1899–1905 (i % av resp. grupp). Totala rekryteringen i % inom parantes.*

År	Jukkasjärvi	Gällivare	Övriga Norrbotten	Övriga Norrland	Övriga områden
			Grupp I. Mindre än ett års anställningstid.		
1899	25 (24)	7 (7)	19 (18)	12 (14)	37 (37)
1900	3 (4)	8 (14)	19 (19)	28 (27)	42 (36)
1901	5 (7)	7 (11)	11 (14)	32 (29)	45 (39)
1902	13 (14)	11 (15)	13 (15)	30 (28)	33 (28)
1903	19 (19)	11 (11)	21 (23)	29 (31)	20 (16)
1904	25 (18)	13 (11)	19 (27)	20 (29)	23 (15)
1905	41 (22)	5 (8)	40 (43)	8 (19)	6 (8)
			Grupp II. Mindre än tre månaders anställningstid.		
1899	25 (24)	8 (7)	19 (18)	11 (14)	37 (37)
1900	3 (4)	5 (14)	21 (19)	27 (27)	44 (36)
1901	6 (7)	5 (11)	11 (14)	34 (29)	44 (39)
1902	16 (14)	10 (15)	13 (15)	33 (28)	28 (28)
1903	24 (19)	11 (11)	18 (23)	31 (31)	17 (16)
1904	14 (18)	16 (11)	22 (27)	27 (29)	21 (15)
1905	38 (22)	7 (8)	45 (43)	2 (19)	8 (8)

Källa: Se tab. 1.

Anm. 1. I övriga rekryteringsområden ingår Svealand, Götaland, Norge och Finland. Absoluta tal för dessa områden finnes i tab. 2.

Meddelanden från
Ekonomisk-historiska institutionen vid
Göteborgs universitet

1. *Sture Mårtenson:* Agiot under kreditsedelepoken 1789—1802. 1958.
2. *Marianne Nilsson:* Öresundstullsräkenskaperna som källa för fraktfarten genom Öresund under perioden 1690—1709. 1962.
3. *Rolf Adamson:* Den svenska järnhanteringens finansieringsförhållanden. Förlagsinteckningar 1800—1884. 1963.
4. *Rolf Adamson:* De svenska järnbrukens storleksutveckling och avsättningsinriktning 1796—1860. 1963.
5. *Martin Fritz:* Gustaf Emil Broms och Norrbottens järnmalm. En studie i finansieringsproblematiken under exploateringstiden 1891—1903. 1965.
6. *Gertrud Wessberg:* Vänersjöfarten under 1800-talets förra hälft. 1966.
7. *Rolf Adamson:* Järnavsättning och bruksfinansiering 1800—1860. 1966.
8. *Sture Martinius:* Befolkningsrörlighet under industrialismens inledningsskede i Sverige. 1967.
9. *Ingemar Nygren:* Svensk sparbanksutlåning 1820—1913. En analys av de större sparbankernas kreditgivning. 1967.
10. *Carin Sällström-Nygren:* Vattensågar och ångsågar i Norrland under 1800-talet. 1967.
11. *Martin Fritz:* Järnmalmsproduktion och järnmalmsmarknad 1883—1913. De svenska exportföretagens produktionsutveckling, avsättningsinriktning och skeppningsförhållanden. 1967.
12. *Martin Fritz:* Svensk järnmalmsexport 1883—1913. 1967.
13. *Gösta Lext:* Mantalsskrivningen i Sverige före 1860. 1968.
14. *Martin Fritz:* Kirunagruvornas arbetskraft 1899—1905. Rekrytering och rörlighet. 1969.

Pris kr. 7:—

GÖTEBORG 1969
ELANDERS BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG